

УДК 37(477.87)«1920/1939»:070

Зоряна Ваколя,
провідний спеціаліст, кафедра педагогіки,
факультет суспільних наук,
Ужгородський національний університет

ОРГАНІЗАТОРИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПЕРІОДИКИ В ЗАКАРПАТТІ (1920–1939)

Наукова стаття присвячена представникам закарпатської інтелігенції 1920–30-х років, які активно залучилися до творення цілої системи періодичних видань Закарпаття. Аналізується соціально-професійний склад організаторів пресово-видавничої справи, передумови й проблеми функціонування педагогічної періодики. Авторка визначає їх професійний рівень, організаторські здібності, особистий внесок у становлення та буденну роботу фахової преси. Дослідниця, на основі персоніфікованого підходу, доводить, що до організаційно-видавничої справи педагогічної періодики було причетне досить обмежене коло осіб із середовища культурно-національної інтелігенції, джерело якої складало фахові педагоги, представники духовенства, інші громадсько-культурні діячі.

Ключові слова: Закарпаття, педагогічна преса, періодика, педагоги, священики, редактори, видавці, меценати.

Научная статья посвящена представителям закарпатской интеллигенции 1920–30-х годов, которые активно приступили к формированию целой системы периодических изданий Закарпатья. Анализируется социально-профессиональный состав организаторов пресово-издательского дела, предпосылки и проблемы функционирования педагогической периодики. Автор определяет их профессиональный уровень, организаторские способности, личный вклад в становление и каждодневную работу прессы. Исследовательница, на основе персонифицированного подхода, доводит, что к организационно-издательскому делу педагогической периодики было причастно достаточно незначительное количество представителей культурно-национальной интеллигенции, ядро которой составляли профессиональные педагоги, духовенство, другие общественно-культурные деятели.

Ключевые слова: Закарпатья, педагогическая пресса, периодика, педагоги, священники, редакторы, издатели, спонсоры.

The scientific paper is devoted to the representatives of Transcarpathian intellectuals of 1920–1930 years, who actively participated in the creation of the whole system of periodicals in Transcarpathia. The article analyzes social and

professional composition of the organizers related to the the press-publishing concern, conditions and problems of educational periodicals functioning. The author defines their professional level, organizational skills, personal contribution to the formation and everyday work of professional press. Based on personified approach, the researcher proves that rather limited number of persons from cultural and national intelligence was involved into the organizational and publishing affair of pedagogical periodicals, the source of which were professional educators, clergy, and other public and cultural figures.

Key words: *Transcarpathia, pedagogical press, periodicals, teachers, priests, editors, publishers, patrons.*

Традиції культурно-освітнього й національно-духовного розвитку Закарпаття до і після зазначених у назві статті хронологічних меж яскраво ілюструють неабияку увагу творчої інтелігенції до професійних проявів педагогічного загалу краю. Це стосується і як безпосереднього фахового виконання своїх обов'язків учителями в різноманітних навчально-виховних закладах, так і поширення виховних цінностей шляхом виступів на публічних лекціях та публікації відповідних матеріалів у окремих виданнях і пресі.

Щодо останньої форми поширення навчально-методичних, просвітньо-культурних, виховних засад, то варто зазначити, що саме у 1920-х роках їх змістовне наповнення набуло особливо якісного й тематично вивіреного, повчального характеру в Закарпатті. Цьому сприяла, перш за все, державна політика новоствореної Чехословацької Республіки, до складу якої впродовж міжвоєнного періоду входив край на добровільній основі під офіційною назвою «Підкарпатська Русь» [14, с. 65]. Проголошений курс на демократизацію всього суспільно-політичного простору країни, позитивно вплинув на культурну сферу. Освітньо-виховні цінності базувалися на підвалинах демократичного суспільства. Різноманітні свободи дали поштовх різнобічному розвитку суспільної та педагогічної думки, ідеологічної боротьби та політичної культури в цілому. Поряд із активним творенням мережі громадських організацій, у тому числі чисельних фахових, можливість швидкого розвою отримали різнопланові періодичні видання. Як свідчать документи, вже за перші роки 1920-х років їх нараховувалося понад 30, а впродовж усього міжвоєнного періоду їх кількість становила близько 100 (періодично виходило понад 80).

У даному контексті необхідно вказати, що такий активний розвиток був можливим виключно за умов творчої наснаги, професійних та організаційних здібностей тогочасної інтелігенції, яка завдяки хорошему професійному вишколу постала в авангарді національно-культурного й освітньо-виховного життя закарпатців. Її лави переважно поповнювали

випускники духовних та учительських навчальних закладів.

Джерельну базу даного дослідження за логікою мали б складати статті-першоджерела, які публікувалися на сторінках тогочасних періодичних видань і безпосередньо були присвячені проблемам організації видань. Таких є надзвичайно багато і вмістити у наше коротке дослідження їх важко. Автори статей переважно були фаховими педагогами, громадсько-політичними й культурно-просвітніми діячами, особами, котрі найбільш активно виношували ідею створення педагогічної періодики, склали основу їх редакційних колегій.

Попри це, варто зазначити, що певна інформація міститься й у фондах Державного архіву Закарпатської області (ДАЗО), де на збереженні є матеріали організаційно-фінансової складової функціонування часописів та переписка керівництва редакцій видань з авторами стосовно змістовного наповнення періодичних шпальт. Опрацьовані архівні аркуші свідчать, що члени редакційних колегій більш мотивовано підходили до вирішення чисельних буденних питань життєдіяльності періодичних часописів [3–10].

Для висвітлення даної проблеми ми також використали спогади А. Волошина [2], праці І. Добоша [11], М. Кухти [12], І. Ліхтея [13], П. Р. Магочія [14], енциклопедичне видання М. Алмашія [1], котрі в розрізі власних досліджень аналізували подібні чи дотичні питання.

Мета наукової статті полягає у виявленні внеску окремих представників тогочасної інтелігенції в процес становлення й подальшого розвитку педагогічної періодики в Закарпатті у 1920–1930-х роках.

Виходячи з постановки мети нашої наукової розвідки й переходячи до викладу основного матеріалу, хотілося б акцентувати увагу на провідних діячах того часу, які стали організаторами розвитку педагогічної періодики в Закарпатті впродовж 1920–1930-х років. Щодо передумов і проблем функціонування педагогічної періодики в Закарпатті, то слід наголосити, що початковий процес створення періодичних видань сягає середини ХІХ століття. Їх прабатьками стали О. Духнович, І. Раковський, В. Кимак, В. Гебей, Є. Фенцик. Їхню справу на межі століть продовжили А. Волошин, В. Гаджега та інші культурно-просвітні діячі [11, с. 6–9]. Головними проблемами тогочасної періодики була фінансова і мовна складові, які передалися у спадок наступним ініціаторам і організаторам пресово-видавничої справи в Закарпатті.

Імена організаторів педагогічної періодики на початок 1920-х років були вже досить відомими. Ініціатори видавничої справи користувалися авторитетом у колах творчої інтелігенції, на них робили свої ставки лідери політичних і громадських організацій, державні службовці тощо. Отже, редакторський потенціал провідних просвітньо-педагогічних періодичних видань того часу склали такі відомі діячі як В. Анталовський («Народная школа»), С. Бочек («Учитель»), І. Васко («Наша школа»), М. Василенко («Народная школа»), А. Волошин («Учительський голос»), А. Ворон

(«Учительський голос»), К. Коханий («Зоря»), А. Кутлан («Народная школа»), О. Маркуш («Учительський голос»), І. Панькевич («Учитель», «Подкарпатська Русь»), Й. Пешина («Учитель»), О. Полянський («Учительський голос»), Ю. Ревай («Учитель»), В. Свереняк («Учительський голос»), П. Федор («Народная школа»), С. Фенцик («Карпатский свет»), А. Штефан («Подкарпатська Русь», «Учительський голос»), В. Шпеник («Народная школа»), П. Яцко («Подкарпатська Русь») та ін.

Ми назвали далеко не повний перелік представників крайової інтелігенції, які своєю професійною та менеджерською активністю сприяли розвитку культурно-освітнього життя міжвоєнного Закарпаття. Про багатьох із них подані матеріали в енциклопедичному виданні [1]. Не вдаючись до детальної персоніфікації професійної підготовки організаторів педагогічної періодики, ми спробуємо подати загальні характеристики цієї когорти активістів, визначивши як спільні, так і відмінні особливості їхньої роботи.

Отже, до спільних особливостей діяльності активістів редакційних колегій педагогічних видань ми відносимо такі тези:

1. Усі редактори та їх помічники були високоосвіченими інтелектуалами, здобули хорошу освіту в провідних навчальних закладах Угорщини, Чехословаччини, Радянської України. У фонді «Русское культурно-просветительное общество имени А. В. Духновича в Ужгороді» найбільшої зацікавленості викликали документи опису 1, справи 13 «Переписка с обществом «Школьная помощь», Цивильной Управой и другими по вопросу оказания финансовой помощи эмигрантам» [5, арк. 26]. Аркуші справи розповідають про місце так званої «культурницької» еміграції в розвитку освіти в Закарпатті після 1919 року, а також їх залучення до просвітницької роботи, в тому числі й на ниві пресової пропаганди. Чимало емігрантів стали активістами й лідерами як педагогічних товариств, так і їх періодичних видань.

2. Переважна більшість названих діячів були знавцями своєї справи, мали значний досвід видавничої роботи, на початку своєї кар'єри співпрацювали з різними виданнями, паралельно працюючи у суспільно-політичній та партійній пресі, брали участь у підготовці до друку різнопланової наукової та підручничкової продукції [14, с. 87–90].

3. Організаторів – членів редколегій вирізняли неабияке бажання, активність та ініціативність у вирішенні буденних справ видань, особистий професіоналізм, відповідальність та освіченість. Вони були зацікавлені у підборі фахових кадрів до складу редакцій. Так, у фонді «Реферат освіти Підкарпатської Русі в Ужгороді» зберігається лист відповідального редактора журналу Степана Фенцика до д-ра Юлія Гаджеги датований 21 лютим 1928 року, в якому з порозумінням ставиться до відмови останнього редагувати новинку, але настійливо просить його ввійти хоча б «в число сотрудников журнала» [3, арк. 6]. І хоча дане видання не входило до

фахових, усе ж на його шпальтах публікувалися матеріали стосовно освіти й виховання краю.

4. Майже всі керівники згаданих періодичних часописів були членами педагогічних товариств («Учительське товариство Подкарпатской Руси», «Педагогічне товариство Підкарпатської Русі», «Народовецьке учительське товариство», «Учительська Громада» та ін.), відомих громадських організацій («Просвіта», «Общество им. А. Духновича»), політичних партій Закарпаття («Руської хліборобської (земледільської) партії», «Християнсько-народної партії», «Автономного земледільського союзу», «Руської національно-автономної партії» та ін.). Зокрема, про тісний контакт лідерів педагогічного загалу з урядовцями та іншими функціонерами говорять документи справи «Переписка с Земским Урядом редакции журнала «Народная Школа» по вопросу деятельности Учительского товарищества» [6, арк. 41].

5. Чимало членів редколегій, у силу складних соціально-економічних умов розвитку краю, виступали меценатами й фінансистами видань із власних джерел [3, арк. 11]. На їхні бюджети покладалися й інші видатки: «Оплата труда лучших авторов, большое количество иллюстраций, бумага, печатание и прочие расходы приносят большой дефицит...» [4, арк. 2].

6. Редактори спиралися також на підтримку у виданні періодики на різні державні інститути, яким регулярно направляли прохання про матеріальну допомогу. Чимало опрацьованих нами архівних справ торкаються проблеми фінансового стану часописів, які працювали на освітньо-виховній ниві. Це, зокрема, «Лист Президіума УТПР в Мукачево ... про виділення субсидій для журналу «Народная школа» та інші [9, арк. 18].

В одному із подібних звернень Василь Шпеник, лідер товариства (УТПР), член редколегії педагогічного часопису та автор чисельних матеріалів про виховання молоді, пише: «Наше сословно-культурное общество для углубления фаховыхъ учительскихъ знаній издаеть фаховый журналъ «Народная Школа». Издание 10 чисель этого журнала стоит 13.177.45 крон. Наше общество в матеріальномъ отношеніи находится в бедномъ положеніи, якъ всі подобныя общества. Члены взносы не платять исправно. Общество обращается къ Земскому Выбору уделить субсидію» [10, арк. 3]. Ці слова ми навели для ілюстрації тогочасної нагальності й переживань педагогічного загалу з приводу можливості безперервного виходу з друку так необхідного для освітньо-виховного простору краю періодичного видання. Збережені аркуші цієї справи говорять про позитивне вирішення урядом фінансових складностей видання [9, арк. 18].

7. У змісті видань розкривалися дотичні питання освітньо-виховного розвитку Закарпаття, організаційного єднання педагогічного загалу, навчально-методичних засад освіти, подавалася хроніка культурно-

просвітнього розвитку. У Фонді 1039 «Учительське товариство Підкарпатської Русі» у справі «Списки членів УТПР – підписчиків журналу «Народная школа», письма в редакцію журналу, приглашения на заседание комитета по борьбе за мир» також знаходимо інформацію про проблеми, якими переймалися редактори фахових періодичних видань [8, арк. 28–30]. Поміж іншим тут міститься лист із закликом до читачів активно співпрацювати з редакцією у плані поширення виховних ідеалів, а також про надсилання номерів журналів, передусім, для членів педагогічного товариства, а особливо для тих, хто «платить членські взноси» [8, арк. 31]. Подібну інформацію стосовно новоприйнятих членів фахової громадської організації знаходимо й у змісті інших листів [8, арк. 45].

Разом з тим, необхідно вказати й на суттєві відмінності між окремими представниками еліти періодичних видань. До таких віднесемо:

1) Негативні тенденції тогочасних суспільно-політичних і культурно-національних втягували представників творчої інтелігенції в політичні та мовні конфлікти.

2) Видання фактично перетворилися на голосові рупори розколотого на два ворогуючі табори суспільства (українофільський підтримували часописи «Учитель», «Подкарпатська Русь», «Учительський голос», «Наша школа», а русофільський – («Народная школа») [2, с. 67].

3) Редактори у змісті видань чітко дотримувалися власного бачення проблем мовної дискусії, національного самовизначення закарпатців, по різному реагували на чехословацьку політику щодо краю.

4) Учителі та інтелігенція загалом замість того, щоб разом працювати на подолання проблем і поступового вирішення нагальних питань звинувачували один одного, образливо реагували під час дискусій, що у підсумку завдало значної шкоди не тільки культурному, а й суспільному розвитку [7, арк. 12].

Таким чином, навіть незважаючи на згадані принципові непорозуміння, можна запевняти, що роль провідних активістів – організаторів педагогічної періодики в загальному розвитку освіти і культури Закарпаття у 1920–1930-х роках була визначною. Саме названі нами представники закарпатської інтелігенції цього періоду активно залучилися до творення цілої системи періодичних видань Закарпаття. Проаналізований соціально-професійний рівень лідерів пресово-видавничої справи, їх організаторські здібності говорять про те, що цей комплекс задатків сприяв значному особистому внеску у становлення та буденну роботу фахової преси. Завдяки конкретизації певних спільних і відмінних рис провідних фахівців у видавничій та організаційній справі ми констатуємо, що до організаційно-видавничої справи педагогічної періодики було причетне досить обмежене коло осіб із середовища культурно-національної інтелігенції, ядро якої склали фахові педагоги,

---

представники духовенства, інші громадсько-культурні діячі. Вони зробили значний крок у еволюції періодичної справи в цілому й залишили помітний слід у вітчизняній педагогічній спадщині.

Щодо перспектив подальших розвідок у цьому напрямі, то варто звернути увагу на архівні джерела, які можуть пролити світло на характер співпраці редакцій періодики з освітніми установами, у тому числі у напрямку поширення у пресі виховних цінностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алмашій М. Русинська педагогічна енциклопедія / Михайло Алмашій. – Ужгород : Карпатська Вежа, 2005. – 304 с.
2. Волошин А. Спомины / Августин Волошин. – Ужгород : Накладом штоденной газеты «Русинъ», 1923. – 96 с.
3. Державний архів Закарпатської області (ДАЗО). – Фонд 28 «Реферат освіти Підкарпатської Русі, м. Ужгород». – Опис 7, Справа 202 «Листування з діячами товариств ім. Духновича, «Загальношкільна поміч» і інше про діяльність цих товариств» (13 лютого 1928 р. – 19 лютого 1929 р.). – на 15 арк.
4. Державний архів Закарпатської області (ДАЗО). – Фонд 28 «Реферат освіти Підкарпатської Русі, м. Ужгород». – Опис 3, Справа 1000 «Прохання Ужгородського товариства «Школьная Помощь» про надання фінансової допомоги для видавництва журналу «Юний друг» та переписка з цього питання. 25.X.1930 – 14.IX.1932». – на 28 арк.
5. Державний архів Закарпатської області (ДАЗО). – Фонд 50 «Русское культурно-просветительное общество имени А. В. Духновича в Ужгороде. 25 февраля 1924 – 5 сентября 1935». – Опис 1, Справа 13 «Переписка с обществом «Школьная помощь», Цивильной Управой и другими по вопросу оказания финансовой помощи эмигрантам». – на 181 арк.
6. Державний архів Закарпатської області (ДАЗО). – Фонд 50 «Русское культурно-просветительное общество имени А.В.Духновича в Ужгороде. 25 февраля 1924 – 5 сентября 1935». – Опис 1, Справа 23 «Переписка с Земским Урядом редакции журнала «Народная Школа» по вопросу деятельности Учительского товарищества (26 января 1926 – 3 мая 1937)». – на 41 арк.
7. Державний архів Закарпатської області (ДАЗО). – Фонд 83 «Тячівський шкільний інспекторат, с. Тячево». – Опис 5, Справа 3 «Протоколи зборів Окружного учительського товариства Тячівського округу» (25 травня 1923 р. – 15 серпня 1937 р.). – на 37 арк.
8. Державний архів Закарпатської області (ДАЗО). – Фонд 1039 «Учительское товарищество Подкарпатской Руси, г. Ужгород». – Опис 1, Справа 1 «Списки членов УТПР – подписчиков журнала «Народная школа», письма в редакцию журнала, приглашения на

- заседання комітета по боротьбі за мир. 8.VI.1936 – 4.I.1937». – на 64 арк.
9. Державний архів Закарпатської області (ДАЗО). – Фонд 1039 «Учительское товарищество Подкарпатской Руси, г. Ужгород». – Опис 1, Справа 2 «Переписка с редакцией «Народной школы» о подписке на журнал. 25.VIII.1936 – 8.VI.1937». – на 23 арк.
  10. Державний архів Закарпатської області (ДАЗО). – Фонд 1039 «Учительское товарищество Подкарпатской Руси, г. Ужгород». – Опис 1, Справа 3 «Прошение краевому комитету субсидии на издание журнала «Народная школа». 10.III.1937 – 10.X.1938». – на 3 арк.
  11. Добош І. Історія української журналістики Закарпаття 20–30-х років ХХ ст. / Іван Добош. – Івано-Франківськ, 1995. – 128 с.
  12. Кухта М. І. Роль педагогічних видань у розвитку освіти краю (20–30-і роки ХХ ст.) / Марія Іванівна Кухта // Проблеми післядипломної освіти педагогів : зб. наук. праць. – Ужгород, 1997. – С. 70–71.
  13. Ліхтер І. М. Періодична преса Закарпаття 20–30-х рр. / Ігор Михайлович Ліхтей // Нариси історії Закарпаття : Т. II (1918–1945) / ред. кол.: І. Гранчак, Е. Балагурі, ін. – Ужгород : Видавництво «Закарпаття», 1995. – С. 402–413.
  14. Магочій П. Р. Формування національної самовідомості: Підкарпатська Русь (1848–1948) : монографія / Павло Роберт Магочій. – Ужгород, 1994. – 296 с.